

ОПОЗИЦІЯ ПОВНОГОЛОСНЯ / НЕПОВНОГОЛОСНЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ (СЕМАНТИКО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ)

У статті досліджено мовні одиниці з неповноголосними та повноголосними звукосполученнями, що функціонують в сучасній українській мові, простежено їх семантичну та стилістичну диференціацію (за стилістичними позначками у „Словнику української мови” в одинадцяти томах та „Великому тлумачному словнику сучасної української мови”).

Ключові слова: церковнослов'янська мова, українська мова, церковнослов'янське, лексема, лексичне значення, стилістична позначка.

Новикова Т.В.

Оппозиция полногласие / неполногласие в современном украинском языке (семантико-функциональный аспект)

В статье исследованы языковые единицы с неполногласными и полногласными звукосочетаниями, функционирующие в современном украинском языке, прослежена их семантическая и стилистическая дифференциация (по стилистическим пометам в „Словаре украинского языка” в одиннадцати томах и „Большом толковом словаре современного украинского языка”).

Ключевые слова: церковнославянский язык, украинский язык, церковнославянизм, лексема, лексическое значение, стилистический показатель.

Novikova T.V.

Opposition of lexemes is with complete voice / incomplete voice in modern Ukrainian (semantically-functional aspect)

In the article language units are investigated with incomplete voice and complete voice combinations which function in modern Ukrainian, they are traced semantic and stylistic differentiation (after stylistic marks), fixed in by the „Dictionary of Ukrainian” in 11-t. but by the „Large explanatory dictionary of modern Ukrainian”).

Key words: ecclesiastical language, Ukrainian, ecclesiastical word, lexeme, lexical value, stylistic mark.

Історію церковнослов'янської мови можна розглядати як ланцюг історичних епох, які між собою тісно пов'язані та взаємозумовлені. Упродовж усього історичного періоду стосунки між церковнослов'янською та українською мовами були то ближчі, то дальші. Як зауважує Ю. Шерех, „в історії української літературної мови раз-у-раз хвиля боротьби з церковнослов'янськими змінюється протилежною хвилею” [17, с. 1]. Внутрішньою причиною тяжіння української літературної мови до церковнослов'янських, вічного відродження їх, на думку автора, є „потреба культурної писемності, у зв'язку з нашою старою культурною традицією” [17, с. 3].

Багато слів, засвоєних зі старослов'янської мови, цілком асимілювалися лексикою української мови і втратили свої давні ознаки, але є чимало старослов'янських, які досі зберігають свої південнослов'янські риси. Про старослов'янське походження лексичних одиниць більш-менш певно можуть свідчити тільки фонетичні ознаки, причому ті, що властиві кореневій частині слова [11, с. 124]. До таких, насамперед, можна віднести лексеми з неповноголосними звукосполученнями **-ра-**, **-ла-**, **-ре-**, **-ле-** між приголосними відповідно до українських **-оро-**, **-оло-**, **-ере-**, **-еле-**. О.Д. Пономарів таку групу слів відносить до стилістичних архаїзмів, а саме – до лексико-фонетичних, що від сучасних слів відрізняються звуковим оформленням [7, с. 86]

Особливості лексем з повноголоссям / неповноголоссям розглядали у своїх працях О.П. Безпалько, В.І. Борковський, Л.А. Булаховський, Ф.І. Буслаєв, О.Х. Востоков, Я.Ф. Головацький, М.А. Жовтобрюх, В.К. Журавльов, В.В. Колесов, П.С. Кузнецов, Є. Курилович, М.О. Максимович, Ф. Мареш, А. Мейє, Р. Нахтігал, П. Сігалов, І.І. Срезневський, Л.М. Устюгова, Г.О. Хабургаєв, Ю.В. Шевельов (Шерех) та ін.

У сучасній українській мові є чимала кількість лексем з повноголоссям і значно менша – з неповноголоссям. Мета нашої статті – систематизувати та проаналізувати мовні одиниці з неповноголосними звукосполученнями, запозиченими з церковнослов'янської мови, що в сучасній українській мові відповідають повноголосним, простежити їх семантичну та стилістичну диференціацію за словниковими статтями та стилістичними позначками в них у сучасних тлумачних словниках.

Об'єктом нашого дослідження послужили лексичні одиниці із неповноголоссям, розміщені у „Словнику сучасної української мови” в 11-и т. (далі – СУМ) та „Великому тлумачному словнику сучасної української мови” (далі – ВТССУМ), що вживаються паралельно з повноголосними.

Запозичені з церковнослов'янської мови неповноголосні лексеми, що в сучасній українській мові вживають паралельно зі словами корінної української лексики, могли зберегти або дещо змінити свою семантику. Об'єднаємо за словотвірними показниками слова, що утворюють пари з неповноголосними та повноголосними сполуками, і зіставимо їх значення.

1. Церковнослов'янізми з коренем **враг-**, які в українській мові мають відповідник **ворог-**: *враг* – *ворог*, *вражий* – *ворожий*, *вражда* – *ворожда* (**враг** – *заст.* 1. *поет.* Ворог. 2. *лайл.* Нечиста сила; чорт [9, I, с. 756] – **ворог** – 1. Той, хто перебуває в стані ворожнечі, боротьби з ким-небудь; недруг, супротивник. // *чого.* Принциповий противник чого-небудь. 2. *також збірн.* Супротивник на війні, у воєнних діях. 3. *перен.* Шкідник сільськогосподарських рослин, лісу та ін. [9, I, с. 739]; **вражий** – *заст.* 1. *поет.* Ворожий. 2. *лайл.* Чортів, бісів [9, I, с. 757] – **ворожий** – 1. Прикм. до ворог 1. // Який виявляє ворожнечу, ненависть; сповнений недобррозичливості. // Який перебуває в стані ворожнечі. 2. Прикм. до ворог 2 [9, I, с. 739]; **вражда** – *ц.-с.* Ворожнеча [9, I, с. 757] – **ворожда** – *поет., рідко.* Те саме, що ворожнеча [9, I, с. 739]; **враждати** і **враждувати** – *розм., рідко.* Гніватися, сердитися, гудити [9, I, с. 757] – **ворогувати** – *діал.* Бути у ворожих стосунках, виявляти неприязнь, ненависть до кого-, чого-небудь [9, I, с. 739]).

2. Лексичні одиниці з коренем **глав-**, що є відповідником до сучасного кореня **голов-**: *глава*¹ – *голова*, *двоглавий* – *двоголовий*, *обезглавити* – *обезголовити*, *обезглавлювати* – *обезголовлювати*, *обезглавлений* – *обезголовлений*, *обезглавлювання* – *обезголовлювання*, *сивоглавий* – *сивоголовий*, *триглавий* – *триголовий*, *чотириглавий* – *чотириголовий* (*глава*¹ – *уроч.* 1. *заст.* Голова 1. 2. Той, хто стоїть на чолі кого-, чого-небудь [9, II, с. 78] – **голова** – 1. Частина тіла людини або тварини, в якій міститься мозок – вищий відділ центральної нервової системи. *Образно. // Одинця ліку худоби. // Велика квітка чи плід на кінці стебла рослини. 2. Ця частина тіла людини як орган мислення; мозок. // *перен.* Розум, свідомість. // Розумна людина. // Про людину як носія певних якостей. 3. Особа, яка керує зборами, засіданням та ін. 4. Керівник установи, об'єднання, товариства, організації та їх відділів. // У дореволюційній Росії і Україні – керівник деяких виборних органів. 5. (з *великої літери*). У складі офіційної назви керівника держави, уряду, або вищих державних органів. 6. *перен.* Основне, головне в чому-небудь. 7. *перен.* Авторитарна особа; головний у якій-небудь справі. 8. Перші ряди, передня частина чого-небудь (колони, загону, групи та ін.), що рухається. 9. Продукт харчування у вигляді кулі, конуса та ін. [9, II, с. 109-111]; **двоглавий** – *книжн.* Те саме, що *двоголовий* [9, II, с. 220] – **двоголовий** – Який має дві голови (у 1 знач.) [9, II, с. 220]; **обезглавлювати**, **обезглавити** – *книжн.* 1. Те саме, що *обезголовлювати*. 2. *перен.* Позбавляти керівництва [9, V, с. 486] – **обезголовлювати**, **обезголовити** – Відрубувати, відсікати голову [9, V, с. 486]; **обезглавлений** – *книжн.* Дієпр. пас. мин. ч. до *обезглавити*. // **обезглавлено**, *безос.* присудк. сл. [9, V, с. 486] – **обезголовлений** – Дієпр. пас. мин. ч. до *обезголовити* [9, V, с. 486]; **обезглавлювання** – *книжн.* Дія за знач. *обезглавлювати* [9, V, с. 486] –

обезголовлювання – Дія за знач. *обезголовлювати* [9, V, с. 486]; **сивоглавий** – *поет.* Те саме, що *сивоголовий* [9, IX, с. 155] – **сивоголовий** – Який має сиве волосся; із сивою головою [9, IX, с. 155]; **стоглавий** – *книжн.* Те саме, що *стоголовий* [9, IX, с. 723] – **стоголовий** – Який має сто або дуже багато голів [9, IX, с. 724]; **триглавий** – *ц.-с.* Те саме, що *триголовий* [9, X, с. 255] – **триголовий** – 1. Який має три голови. 2. Який має три вершини, три бані тощо [9, X, с. 256]; **чотириглавий** – *книжн.* Те саме, що *чотириголовий* [9, XI, с. 367] – **чотириголовий** – 1. Який має чотири голови (див. голова 1). 2. архт. 3 чотирма куполами [9, XI, с. 367]).

3. Слова церковнослов'янського походження з коренем **глас-**, якому в українській мові відповідає **голос-**: *глас* – *голос*, *гласити* – *голосити*^{1,2}, *гласний* – *голосний*, *гласно* – *голосно*, *негласний* – *неголосний*, *негласно* – *неголосно*, *оглашений* – *оголошений* (*глас* – *заст.* 1. Голос (у 1 знач.). 2. *мн. гласи*, *церк.* Назва ладу в церковній музиці, а також назва мотивів, що складають систему церковного співу [9, II, с. 80] – **голос** – 1. Сукупність різних щодо висоти, сили і тембру звуків, які видає людина (або тварина, що дихає легенями) за допомогою голосового апарата. 2. *перен.* Звуки, які утворюються деякими неживими предметами або характерні для них. 3. Звучання голосових зв'язок як матеріал вокального мистецтва. 4. Одна з кількох мелодій музичного твору; партія у вокальному ансамблі. // *заст.* Мелодія, мотив. 5. *чого і який*, *перен.* Поклик, веління якого-небудь внутрішнього почуття, інстинкту, переконання. *У порівн. 6. Про думку, висловлювання, міркування. *Образно. 7. Право висловлювати свою думку при вирішенні державних або громадських справ. // Зовнішній вияв цієї думки [9, II, с. 115]; **гласити** – *книжн.* Мати в собі якесь твердження; говорити, стверджувати. // *заст.* Урочисто проголошувати [9, II, с. 80] – **голосити**¹ – 1. Голосно плакати. *Образно. 2. *за ким, над ким, по кому і без додатка, заст.* Голосно причитати (при виконанні похоронного або весільного обрядів); тужити. 3. Кричати, вигукувати що-небудь [9, II, с. 116], **голосити**² – *діал.* Поширювати, обнародувати [9, II, с. 116]; **гласний**¹ – Приступний для широкої громадськості; відкритий, публічний [9, II, с. 80], **гласний**² – Член місцевого самоврядування в дореволюційній Росії [9, II, с. 80] – **голосний** – 1. Який сильно звучить, добре чутий; гучний. // Шумливий, гомінкий. 2. *перен.* Який став широко відомим; загальновідомий. 3. *перен.* Надмірно претензійний. 4. *лінгв.* Який утворюється за вільного проходження повітря з легенів крізь ротову порожнину (про звуки мови). // *у знач. ім. голосний* [9, II, с. 116]; **гласно** – Присл. до *гласний* 1 [9, II, с. 80] – **голосно** – Присл. до *голосний* 1 [9, II, с. 116]; **негласний** – Невідомий для інших; прихований, таємний [9, V, с. 277] – **неголосний** – Який не дуже сильно звучить, якого не дуже добре чути; тихий [9, V, с. 279]; **негласно** – Присл. до *негласний* [9, V, с. 277] – **неголосно** – Присл. до *неголосний* [9, V, с. 279]; **оглашений** – 1. *розм.* Який поводить себе безглуздо, неадекватно, шумно; божевільний. *У порівн. 2. *церк.* Оголошений готовим, бажаним прийняти християнство [9, V, с. 614] – **оголошений** – Дієпр. пас. мин. ч. до *оголосити*. // **оголошено**, *безос. присудк. сл.* [9, V, с. 619]; **оглашати**, **огласити** – 1. *заст.* Оголошувати. 2. *рідко.* Наповнювати голосними звуками. 3. *церк.* Оголошувати імена тих, що одружуються [9, V, с. 614] – **оголошувати**, **оголосити** – 1. Розкривати, робити відомим що-небудь; розголошувати щось. 2. Публічно повідомляти, заявляти про що-небудь; доводити щось до відома багатьох, усіх; об'являти. // *ким.* Публічно називати, визнавати когось ким-небудь. // Офіційно виносити, висловлювати кому-небудь (догану, подяку, попередження та ін.). 3. Офіційно заявляти про початок чого-небудь. 4. *розм., рідко.* Наповнювати певний простір голосними звуками [9, V, с. 619-620]; **оглашатися**, **огласитися** – 1. *заст.* Оголошуватися. 2. *рідко.* Наповнюватися голосним звуками [9, V, с. 614] – **оголошуватися**, **оголоситися** – 1. *розм., рідко.* Наповнюватися голосними звуками (про певний простір). 2. *тільки недок.* Пас. до *оголошувати* [9, V, с. 620]).

4. Лексеми з церковнослов'янською кореневою морфемою **град-**, що в українській мові виступають з **город-**: *град*² – *гóрод* і *горóд*, *передграддя* – *передгороддя* (*град*² – уроч. Город [9, II, с. 153] – *гóрод* – 1. *розм.*, *рідко*. Місто. 2. *спорт*. Місце кожної команди в різних масових іграх, яке звичайно окреслюється лініями на землі [9, II, с. 135], *горóд* – Ділянка землі при садибі, здебільшого для вирощування овочів [9, II, с. 135]; *передграддя* – *заст.* Місцевість з поселенням навколо міста [9, VI, с. 166] – *передгороддя* – *заст.* Місцевість з поселенням навколо міста [9, VI, с. 166]).

5. Слова церковнослов'янського походження з коренем **древ-**, якому в українській мові відповідає **дерев-**: *древцо* – *деревцо*, *древляни* – *деревляни*, *древце* – *деревце* (*древцо* – *заст.*, *поет*. Дерево. *Образно. *У порівн. [9, II, с. 410] – *деревцо* – 1. Багаторічна рослина з твердим стовбуром і гіллям, що утворює крону. *Образно. *У порівн. // *тільки одн.* Зрізані стовбури цієї рослини, очищені від гілля; колоди. 2. *тільки одн.* Матеріал з цієї рослини, що йде на будівництво та різні вироби. // *перен.* Про бездушну, тупу людину [9, II, с. 246]. 3. *спец.* Зв'язний неорієнтований граф без циклів [2, с. 215]; *древляни* – *мн.* Стародавнє східнослов'янське плем'я, яке жило у прип'ятському Поліссі [9, II, с. 410] – *деревляни* – *мн.* Стародавнє східнослов'янське плем'я, яке жило у прип'ятському Поліссі [9, II, с. 410]; *древце* – *заст.*, *поет*. Зменш.-пестл. до *древцо* [9, II, с. 410] – *деревце* – Зменш.-пестл. до *деревцо* 1. *У порівн. [9, II, с. 247]).

6. Церковнослов'янізми з коренем **злат-**, які в українській мові мають відповідник корінь **золот-**: *златий* – *золотий*, *злато* – *золото*, *златоверхий* – *золотоверхий*, *златоглавий* – *золотоглавий*, *златотканий* – *золототканий*, *златник* – *золотник*^{1,2} (*златий* – *заст.*, *поет*. 1. Прикм. до *злато*. // Позолочений. 2. *перен.* Щасливий [9, III, с. 587] – *золотий* – 1. Прикм. до *золото* 1, 2. // Який має в собі золото як складову частину. // Зроблений із золота або покритий, оздоблений золотом чи позолотою. // Пов'язаний із видобування золота. 2. у знач. ім. *золотий*, *заст.* Золота монета; червінець. 3. Витканий, шитий шовковими нитками з тонкою позолотою. 4. Який своїм кольором нагадує золото; блискучо-жовтий, оранжевий. 5. *перен.* Дуже цінний, вартий поваги (про людину, її характер та ін.). 6. *перен.* Який дає людям радість, щастя; прекрасний, щасливий. 7. *перен.* Дорогий, любий (у пестл. звертанні до кого-небудь) [9, III, с. 680-681]. 8. Пов'язаний із п'ятдесятиліттям, з п'ятдесятою річницею існування чого-небудь. 9. Пов'язаний із завоюванням, присудженням золотої медалі за перше місце у спортивних змаганнях, на конкурсі та ін. [2, с. 381]; *златник* – *іст.* Перша давньоруська золота монета, що була в обігу Київської Русі наприкінці X – на початку XI ст. Згодом став російською одиницею ваги під назвою „золотник” [2, с. 368] – *золотник*¹ – Стара російська одиниця ваги, яка дорівнювала $\frac{1}{96}$ фунта (близько 4, 266 г.) [9, III, с. 682], *золотник*² – Пристрій для розподілу потоку рідини, пари або газу в парових, гідравлічних і пневматичних машинах [9, III, с. 682]; *злато* – *заст.*, *поет*. 1. Золото (у 1 знач.). 2. *збірн.* Золоті речі; дорогий золототканий одяг та ін. 3. *збірн.* Золоті гроші, монети. *Образно [9, III, с. 587] – *золото* – 1. Хімічний елемент, благородний метал жовтого кольору, гнучкий, тягучий і ковкий. *Образно. *У порівн. // *перен.* Про золотисте забарвлення чого-небудь. 2. *збірн.* Золоті речі; дорогий золототканий одяг та ін. // Спеціальна золотистого кольору фарба, яка застосовується в поліграфії. // Позолочені шовкові нитки для гаптування, ткання та ін. 3. *збірн.* Золоті монети, гроші та ін. // *перен.* Про велике багатство, розкоші. 4. *перен.*, *розм.* Про щось дуже цінне, гарне або про кого-небудь, вартого, гідного поваги. // Ласкаве звертання до кого-небудь. // *ірон.* [9, III, с. 682]. 5. *розм.* Про золоту медаль (золоті медалі) за перемогу, перше місце в спортивних змаганнях, на конкурсі та ін. [2, с. 381]; *златоверхий* – *заст.*, *поет*. Золотоверхий [9, III, с. 587] – *золотоверхий* – Який має позолочений верх, позолочену баню та ін. [9, III, с. 682]; *златоглавий* – *заст.*, *поет*. Золотоглавий [9, III, с. 587-588] – *золотоглавий* – *поет*. Те

саме, що *золотоверхий* [9, III, с. 682]; *златотканий* – *заст., поет.* Златотканий [9, III, с. 588] – *золототканий* – Витканий або вигаптуваний шовковими позолоченими нитками [9, III, с. 683]).

7. Лексеми з церковнослов'янським префіксальним формантом **пред-**, що в сучасній українській мові змінився на **перед-**: *пред / предо / преді – пѣред / передо / переді і перѣд, предвік – передвік, предвічний – передвічний (пред, предо, преді – прийм. з оруд. і рідко знах. відм., заст., уроч.* Перед [9, VII, с. 526] – *пѣред* – у *сполуч. із займ. я в оруд. відм. одн. переді, передо, прийм.* [9, VI, с. 159-160], *перѣд* – 1. Передня частина чого-небудь, лицьова сторона когось, чогось. 2. Передня частина тіла тварини. 3. Те, що розташовується попереду або є першим рядом, переднім краєм чого-небудь. // *пѣредом, на пѣреді, у знач. присл., діал.* Попереду. 4. Те саме, що *передок* 2. 5. *тільки мн.* Частина взуття, яка облягає підйом та верхню частину ступні [9, VI, с. 160-161]; *предвік – зах.* Передвік [2, с. 919] – *передвік – заст., книжн.* Давні незапам'ятні часи. // *у знач. присл. з передвіків.* Здавна; ніколи [9, VI, с. 165]; *предвічний – заст., уроч.* Передвічний [9, VI, с. 526] – *передвічний* – 1. Який існує споконвічно, без початку і кінця. // *Притаманний людям взагалі; незалежний від окремої людини. // заст.* Божественний. // *у знач. ім. передвічний.* Бог. 2. Який був, існував у давні, незапам'ятні часи; давній, стародавній. // *Дуже старий* [9, VI, с. 165]).

Цікавою є семантично різна з сучасного погляду пара слів *предок* („попередник”) [9, VII, с. 528] – *передок* („передня частина”) [9, VI, с. 173], які пройшли однаковий шлях слововотворення – лише на різних часових зрізах: *предок* – діахронному, *передок* – синхронному. Порівн.: *предок* ← *цсл. прѣдъкъ* є похідним від *прѣдъ* „перед” і означає буквально „той, хто жив попереду, раніше” [5, VI, с. 560], утворене з допомогою предметного суфікса *-ъкъ-ъ* [14, с. 368], *передок* ← *перед* + предметний суфікс *-ок*.

8. Церковнослов'янськими з коренем **срам-** (**страм-**), в українській мові – **сором-**: *срам і страм – сором, срамити і страмити – соромити, срамитися і страмитися – соромитися, срамота і страмота – соромота, срамотний і страмотний – соромітний і соромний, страмно – соромно, пристрамити – присоромити (срам – заст.* Сором [9, IX, с. 618], *страм – розм.* Те саме, що *сором* 1-4 [9, IX, с. 749] – **сором** – 1. Почуття сильного збентеження, зніяковіння через свою погану поведінку, недостойні дії, вчинки та ін. // Почуття моральної відповідальності за свою поведінку, вчинки та ін. // Почуття ніяковості, сором'язливості. 2. Недобра слава, безчестя; ганьба. // Ганебний вчинок. 3. *у знач. присудк. сл.* Те саме, що *соромно*. 4. *у знач. виг.* Уживається для вираження осуду чиєї-небудь погані поведінки, недостойних дій, вчинків та ін. 5. *розм.* Зовнішні статеві органи людини [9, IX, с. 464-465]; *срамити – заст.* Соромити [9, IX, с. 618], *страмити – розм.* 1. Вводити в сором кого-небудь, накликати сором на когось; осоромлювати. 2. Те саме, що *соромити* 1 [9, IX, с. 749] – *соромити* – 1. Докоряти кому-небудь, висміювати когось за що-небудь, викликаючи в ньому почуття сорому. 2. Робити, чинити кому-небудь сором (у 2 знач.); безчестити, ганьбити. 3. Ставити в незручне становище; викликати змішання [9, IX, с. 465]; *срамитися – заст.* Соромити себе [9, IX, с. 618], *страмитися – розм.* 1. Те саме, що *соромитися* 1. 2. Ганьбити, осоромлювати себе [9, IX, с. 750] – **соромитися** – 1. Відчувати сором (у 1 знач.). 2. Відчувати незручність перед ким-небудь за когось, щось; ніяковіти. // Почувати себе ніяково. // *Виявляти сором'язливість. *Образно.* // Не наважуватися, не насмілюватися зробити що-небудь через сором'язливість [9, IX, с. 465]; *срамник – заст.* Соромітник [9, IX, с. 618] – **соромітник** – Людина, що не має сорому (у 1 знач.), зневажає правила пристойності; безсоромник [9, IX, с. 465]; *срамниця – заст.* Жін. до *срамник* [9, IX, с. 618] – **соромітниця** – Жін. до *соромітник* [9, IX, с. 465]; *срамота – заст.* Сором [9, IX, с. 618], *страмота – розм.* Те саме, що *сором* 2-4 [9, IX, с. 750] – **соромота** – *розм.* 1. Те саме, що *сором* 1, 2. 2. *у знач. присудк. сл.* Те саме, що

соромно [9, IX, с. 466]; *срамотний* – *заст.* Соромітний [9, IX, с. 618], *страмний* – *розм.* Який не почуває сорому, не соромиться; безсоромний. // Який виходить за межі загальноприйнятих моральних норм; непристойний, сороміцький [9, IX, с. 750] – *соромітний* – 1. Те саме, що *сороміцький*. 2. Який не почуває сорому (у 1 знач.), не соромиться; безсоромний [9, IX, с. 465], *соромний* – 1. Те саме, що *сороміцький*. // у знач. ім. *соромне*. Те, що виходить за загальноприйнятих норм пристойності. 2. Який соромить (у 2 знач.) кого-небудь, приносить безчестя, ганьбу [9, IX, с. 466]; *страмно* – *присудк. сл., розм.* Те саме, що *соромно* [9, IX, с. 750] – *соромно* – *присудк. сл.* Стан, коли людина відчуває сором [9, IX, с. 466]; *пристрамити* – *розм.* Те саме, що *присоромити* [9, VIII, с. 43] – *присоромити* – Докоряючи комусь за що-небудь, примушувати його відчувати сором, зніяковіння, збентеження та ін. [9, VIII, с. 30]).

9. Лексеми з церковнослов'янським коренем **страж-**, що в українській мові відповідає **сторож-**: *страж* – *сторож*, *стража* – *сторожа*, *стражничиха* – *сторожиха* (*страж* – 1. Особа (перев. озброєна), яка стереже, охороняє кого-, що-небудь від нападу, ворожих дій та ін. *У порівн. 2. *книжн.* Той, хто захищає, оберігає що-небудь, пильно стежить за недоторканністю чогось [9, IX, с. 747] – *сторож* – Особа, яка охороняє кого-, що-небудь. *У порівн. // Про сторожову тварину. // *чого*. Той, хто захищає, оберігає що-небудь, пильно стежить за недоторканністю чогось [9, IX, с. 734]; *стража* – *рідко*. Те саме, що *сторожа* [9, IX, с. 747] – *сторожа* – *заст.* 1. Загін, група людей (перев. озброєних), що охороняють кого-, що-небудь; варта. *У порівн. // Те саме, що *сторож*. 2. *рідко*. Перебування десь протягом певного часу для охорони, пильнування кого-, чого-небудь [9, IX, с. 734]; *стражничиха* – *заст., розм.* Дружина стражника [9, IX, с. 748] – *сторожиха* – *розм.* 1. Дружина сторожа. 2. Жін. до сторож [9, IX, с. 734]).

10. Слова з церковнослов'янським коренем **храм-**, якому в українській мові відповідає **хором-**: *храм* – *хороми*, *храмина* – *хоромина* (*храм* – 1. Будівля, де відбуваються богослужіння, релігійні обряди. *Образно. *У порівн. 2. Релігійне свято на честь якогось святого або якоїсь релігійної події. 3. *перен.* Місце, яке викликає почуття глибокої пошани. // Галузь, сфера високих духовних цінностей [9, XI, с. 136] – *хороми* – 1. Великий розкішний будинок. *У порівн. // Велике, просторе приміщення. // *ірон.* Про будинок, житло взагалі. 2. *діал.* Сіни [9, XI, с. 128]; *храмина* – *заст.* 1. Храм (у 1, 3 знач.). 2. Хороми (у 1 знач.) [9, XI, с. 137] – *хоромина* – *рідко*. Великий будинок. // Приміщення, помешкання [9, XI, с. 128]).

11. Церковнослов'янськими з коренем **хран-**, якому в сучасній українській мові відповідає корінь **хорон-**: *хранитель* – *хоронитель*, *хранителька* – *хоронителька* (*хранитель* – *рідко*. Те саме, що *охоронець* [9, XI, с. 137] – *хоронитель* – *рідко*. Те саме, що *охоронець* [9, XI, с. 128]; *хранителька* – *рідко*. Жін. до *хранитель* [9, XI, с. 137] – *хоронителька* – *рідко*. Жін. до *охоронець* [9, XI, с. 128]).

12. Церковнослов'янським із коренем **чрево-** можна протиставити слова з власне українським коренем **черев-** і в деяких словах з власне українською лексемою *мовити* замість – церковнослов'янської *віщати*: *чреватий* – *череватий*, *чревовіщання* – *чревомовлення*, *чревовіщатель* – *чревомовець*, *чревовіщателька* – *чревомовниця* (*чреватий* – *книжн., рідко*. Здатний породити, викликати що-небудь (перев. небажане, неприємне) [9, XI, с. 370] – *череватий* – *розм.* 1. Який має велике черево (у 1 знач.). 2. *перен.* Який має дуже випуклі, круглясті боки; широкий і присадкуватий в основі (про предмети). 3. *тільки ж. р., без додатка і ким, розм.* Вагітна [9, XI, с. 302]; *чревовіщання* – *книжн., рідко*. Черевовіщання [9, XI, с. 370] – *чревомовлення* – Мовлення, при якому не ворухаються губи, через що звуки ніби лунуть з живота, черева [9, XI, с. 303]; *чревовіщатель* – *книжн., рідко*. Черевовіщатель [9, XI, с. 370] – *чревомовець* – Людина

здатна до черевомовлення [9, XI, с. 303]; **черевіщателька** – книжн., рідко. Жін. до **черевіщатель** [9, XI, с. 370] – **черевомовниця** – Жін. до **черевомовець** [9, XI, с. 303]).

Хоча слова **черевіщання**, **черевіщатель**, **черевіщателька**, **черевіщати** можна було б протиставити словам **черевіщання**, **черевіщатель**, **черевіщателька**, **черевіщати**, оскільки СУМ при тлумаченні перших лексем дає пояснення за допомогою других: **черевіщання** – книжн., рідко. Черевіщання [9, XI, с. 370], **черевіщатель** – книжн., рідко. Черевіщатель [9, XI, с. 370], **черевіщателька** – книжн., рідко. Жін. до **черевіщатель** [9, XI, с. 370], **черевіщати** – книжн., рідко. Черевіщати [9, XI, с. 370], однак слів з повноголосними формами як таких словники не фіксують.

Решта слів виступають поодинокими прикладами: **власть** – **волость**; **врата** – **ворота**, **врем'я** – **верем'я**, **прах** – **порох**^{1,2}, **странний**, **странній** – **сторонній**, **сумрак** – **суморок** та ін. (**власть** – 1. *заст.* Влада (у 1 знач.). 2. *перев. мн., рідко.* Те саме, що **влада** 2. 3. Влада (у 3 знач.) [9, I, с. 704] – **волость** – 1. У Київській Русі – територія, підпорядкована єдиній владі (князя, монастиря тощо). 2. У дореволюційній Росії і в СРСР до 1929 – 1930 рр. – адміністративно-територіальна одиниця, що входила до складу повіту. // Населений пункт, у якому була волосна управа. 3. Приміщення волосної управи [9, I, с. 732]; **врата** – *ц.-с.* Ворота [9, I, с. 758] – **ворота** – 1. Проїзд або прохід в огорожі між будівлями тощо, а також ворітниця, що його закривають; брама. *Образно. // Затвори шлюзів, які затримують воду на певному рівні. // Вузкий прохід, що ними йдуть судна між скелями, мілинами та ін. 2. Точно визначена частина поля спортивної команди, яку вона захищає, граючи у футбол та ін. з іншою командою. 3. *анат.* Місце входу до органа або виходу з виходу органа нервових волокон, кровоносних і лімфатичних судин. 4. *мед.* Місце проникнення інфекції в організм [9, I, с. 741]; **врем'я** – *діал.* Час [9, I, с. 758] – **верем'я** – *діал.* Гарна погода [9, I, с. 328]; **прах** – 1. *заст., книжн.* Дрібні тверді частинки, які зависають у повітрі або осідають на поверхні чого-небудь; порошок, пил. // Рештки руїни чого-небудь (*перев.* споруд, будівель та ін.). // *перен.* Залишки давніх часів і звичаїв. // *перен.* Про людське тіло. 2. *перен., зневажл.* Про кого-небудь мерзенного, нікчемного, жалюгідного або про що-небудь не варте уваги, нецінне, минуще. 3. *уроч.* Тіло померлої людини; останки, труп. // Попіл від спаленого трупа людини [9, VII, с. 519-520] – **порох**¹ – 1. Дрібні тверді частинки, які зависають у повітрі або осідають на поверхні чого-небудь; пил, курява. *Образно. // Найдрібніші частинки чого-небудь, порошкоподібна маса. 2. *перен.* Що-небудь не варте уваги, таке, що не має справжньої цінності й значення. // *рідко.* Про людину – вживається *перев.*, що б підкреслити її тлінність або нікчемність. 3. Останки, рештки померлої людини; прах [9, VII, с. 284-285], **порох**² – Вибухова речовина, яку застосовують для стрільби з вогнепальної зброї та для виготовлення снарядів і патронів. *Образно. *У порівн. // *перен., розм.* Про запас сили енергії [9, VII, с. 285]; **странний**, **странній** – *заст.* Мандрівний. // *у знач. ім. странний, странній.* Странник (у 2 знач.) [9, IX, с. 750] – **сторонній** – 1. Який не є членом даної родини, цього колективу та ін.; чужий. // Непричетний до кого-, чого-небудь. // Який прийшов, з'явився та ін. з іншого місця, іншої місцевості тощо. // *у знач. ім. сторонній, стороння.* Людина, яка не є членом даної родини, цього колективу та ін. *У порівн. // *у знач. ім. сторонній, стороння.* Людина, непричетна до кого-, чого-небудь. // *у знач. ім. сторонній, стороння.* Людина, яка прийшла, з'явилася та ін. з іншого місця, іншої місцевості тощо. 2. Чий-небудь інший, не власний. 3. Який не має прямого відношення до чого-небудь; побічний. // Чужорідний, невластивий кому-, чому-небудь. // *у знач. ім. стороннє.* Те, що не має прямого відношення до чого-небудь [9, IX, с. 737-738]; **сумрак** – *див. суморок* [9, IX, с. 841] – **суморок** – *діал.* Сутінок, присмерк [9, IX, с. 841]).

Цікаво, що корінь **храм-** – неповноголосний корінь, з яким в українській мові утворилося більше слів, аніж з повноголосним.

Окрім цього, існує низка слів, повноголосні кореневі морфеми яких є відповідниками до неповноголосних, запозичених з церковнослов'янської мови, але які мають різні словотвірні форманти: *кратний* (запозичення з цсл. *кратъ*, *краты* [5, III, с. 79]) – *короткий*, *младенець* (запозичення з цсл., ст.сл. *младенець* [13, II, с. 631]) – *молодий*, *мракобіс* (запозичення з цсл., ст.сл. *мракъ* [13, II, с. 668]) – *морок*, *злонравний* (запозичення з цсл., ст.сл. *нравъ* [13, III, с. 87]) – *норов*, *лат* і *лаття* (ст.сл. *латъ* [5, IV, с. 430; 13, III, с. 274]) – *полотно*, *платяний* – *полотняний*, *сласний* (запозичення в давньоруську мову з церковнослов'янської, а пізніше в українську, можливо, окремі похідні з чеської або словацької [5, IV, с. 296]) – *солодкий*, *сласно* – *солодко*, *храбритися* і *храбрувати* (запозичення з цсл., ст.сл. *храбрь* [13, IV, с. 273]) – *хоробрішати*, *охранка* (запозичення з цсл., ст.сл. *хранити* [13, IV, с. 273]) – *охорона* та ін.

Звичайно сучасні українські мовознавці пишуть про віднесення церковнослов'янізмів до пасивної, тобто застарілої лексики, а саме – до архаїзмів [7, с. 85; 12, с. 297; 1, с. 64; 3, с. 167-168], наголошуючи на їх відтінках урочистості, піднесеності, поетичності та патетичності або іронічності [4, с. 288-289; 8, с. 46; 7, с. 77, 78, 90; 10, с. 177; 1, с. 64; 19, с. 202]. Так, Л.А. Булаховський з цього приводу зауважив: „Емоція урочистості легко забезпечується добром синонімічних слів старослов'янського походження, навіть у тих, у яких ми не змогли б з точки зору сучасної мови помітити ознаки архаїчності” [цит. за: 7., с. 90]. Далі дослідник зазначає, що архаїзми в нейтральній функції тепер не вживають, бо цю функцію виконують нейтральні синоніми сучасної мови [7, с. 89]. У цьому випадку ми цілком погоджуємося з висловленням Л.О. Гарновецької-Ткач про те, що частина старослов'янізмів вживається в сучасній українській мові як стилістично нейтральні, а більшість – зі стилістичною метою [12, с. 297] „для надання мові піднесеного, урочистого чи зниженого – гумористичного, іронічного або сатиричного забарвлення” [4, с. 288-289], оскільки в „Словнику української мови” та у „Великому тлумачному словнику сучасної української мови” спостерігаємо деякі слова з неповноголосними звукосполученнями, які не мають жодних стилістичних позначок, хіба що деякі з них вказують на частотність слововживання – *рідко*, порівн.: *власть* (у 2 – *рідко*, 3 знач.), *гласний*^{1,2}, *гласно*, *древляни*, *негласний*, *негласно*, *оглашати* і *огласити* (*рідко*, у 2 знач.), *оглашатися* і *огласитися* (*рідко*, у 2 знач.), *страж* (у 1 знач.), *стража* (*рідко*), *храм* (у 1, 2 знач.), *хранитель* (*рідко*), *хранителька* (*рідко*).

Отже, зібраний нами матеріал показав, що запозичені лексеми з неповноголосними звукосполученнями в сучасній українській мові зазвичай вживають паралельно зі словами корінної української лексики й ці слова утворюють словотвірні ряди. Окрім того, що в сучасній українській мові слова з повноголоссям переважають, оскільки повноголосні звукосполучення властиві східнослов'янським мовам, проте спостерігаємо, що слів з неповноголосним коренем **храм-** значно більше, аніж з повноголосними **хором-**.

До того ж, усі слова з неповноголоссям у сучасних тлумачних словниках найчастіше мають різні стилістичні позначки, що вказують на їх слововживання та сфери застосування. Так, наприклад, серед слів з неповноголоссям знаходимо такі позначки:

заст.: *власть* (у 1 знач.), *враг*, *вражий*, *глава*¹ (у 1 знач.), *глас*, *гласити* (// Урочисто проголошувати), *древце*, *древце*, *златий*, *злато*, *златоверхий*, *златоглавий*, *златотканний*, *оглашати* і *огласити* (у 1 знач.), *оглашатися* і *огласитися* (у 1 знач.), *передграддя*, *прах* (у 1 знач.), *пред* / *предо* / *преді*, *предвічний*, *срам*, *срамити*, *срамитися*, *срамник*, *срамниця*, *срамота*, *срамотний*, *стражничиха*, *странний* і *странній*, *храмина*;

книжн.: *гласити*, *двоглавий*, *обезглавлений*, *обезглавлювання*, *обезглавлювати* і *обезголовити*, *прах* (у 1 знач.), *стоглавий*, *страж* (у 2 знач.), *чотириглавий*, *чреватий* (*рідко*), *чревовіщання* (*рідко*), *чревовіщатель* (*рідко*), *чревовіщателька* (*рідко*);

поет.: *враг* (у 1 знач.), *вражий* (у 1 знач.), *дерево*, *дереце*, *златий*, *злато*, *златоверхий*, *златоглавий*, *златотканий*, *сиволавий*;

перен.: *златий* (у 2 знач.), *обезглавлювати* і *обезглавити* (у 2 знач.), *прах* (у 1 – // Залишки давніх часів і звичаїв. // Про людське тіло, 2 знач.), *храм* (у 3 знач.);

уроч.: *глава*¹, *град*², *прах* (у 3 знач.), *перед* / *передо* / *переді*, *передвічний*;

розм.: *враждати* і *враждувати* (**рідко**), *оголошений* (у 1 знач.), *пристрамити*, *стражничиха*, *страм*, *страмити*, *страмитися*, *страмота*, *страмний*, *страмно*;

церк.: *глас* (у 2 знач. – *гласи*), *оголошений* (у 2 знач.), *оголашати* і *огласити* (у 3 знач.);

ц.-с.: *вražда*, *врата*, *триглавий*;

діал.: *врем'я*, *сумрак*;

лайл.: *враг* (у 2 знач.), *вражий* (у 2 знач.);

зневажл.: *прах* (у 2 знач.);

іст.: *златник*;

зах.: *передвік*.

З нейтральним стилістичним забарвленням, як ми бачили вище, лексем з неповноголосними звукосполученнями значно менше, аніж лексем із повноголоссям. Лексеми з повноголосними звукосполученнями здебільшого стилістично не марковані і становлять чималу групу: *волость*, *ворог* (у 1, 2 знач.), *ворожий*, *ворота* (у 1, 2 знач.), *голова* (у 1-5, 8, 9 знач.), *голос* (у 1, 3, 4, 6, 7 знач.), *голосити*¹ (у 1, 3 знач.), *голосний* (у 1 знач.), *голосно*, *горбд*, *двоголовий*, *дерево* (у 1, 2 знач.), *деревяни*, *дереце*, *золотий* (у 1, 3, 4, 8, 9 знач.), *золотник*^{1,2}, *золото* (у 1, 2, 3, знач.), *златоверхий*, *златотканий*, *неголосний*, *неголосно*, *обезголовлений*, *обезголовлювання*, *оголошений*, *оголошувати* і *оголосити* (у 1-3 знач.), *оголошуватися* і *оголоситися* (у 2 знач.), *перед* / *передо* / *переді*, *перёд*, *передвічний*, *порох*¹ (у 1, 3 знач.), *порох*², *присоромити*, *сивоголовий*, *сором* (у 1-4 знач.), *соромити*, *соромитися*, *соромітник*, *соромітниця*, *соромітний*, *соромний*, *соромно*, *стоголовий*, *сторож*, *сторонній*, *триголовий*, *чотириголовий* (у 1 знач.), *хороми* (у 1 знач.), *хоромина* (**рідко**), *хоронитель* (**рідко**), *хоронителька* (**рідко**), *черевомовлення*, *черевомовець*, *черевомовниця*.

Значно рідше спостерігаємо слова з повноголоссям зі стилістичними позначками:

перен.: *ворог* (у 3 знач.), *голова* (у 2 – // Розум, свідомість, 6, 7 знач.), *голос* (у 2, 5 знач.), *голосний* (у 2, 3 знач.), *дерево* (у 2 знач. – // Про бездушну, тупу людину), *золотий* (у 5, 6, 7 знач.), *золото* (у 1 – // Про золотисте забарвлення чого-небудь, 3 – // Про велике багатство, розкоші, 4 знач.), *порох*¹ (у 2 знач. // **рідко**), *порох*² (// Про запас сили, енергії), *череватий* (у 2 знач.);

розм.: *гóрод* (у 1 знач. **рідко**), *золотий* (у 4, 5 знач.), *оголошувати* і *оголосити* (у 4 знач.), *оголошуватися* і *оголоситися* (у 1 знач.), *порох*² (// Про запас сили енергії), *сором* (у 5 знач.), *соромота*, *сторожсиха*, *череватий*;

заст.: *голос* (у 4 знач. – // Мелодія, мотив), *голосити*¹ (у 2 знач.) *золотий* (у 2 знач.), *передвік*, *передвічний* (у 1 знач. – // Божественний), *передгороддя*, *сторожса* (**рідко**, у 2 знач.);

діал.: *верем'я*, *ворогувати*, *голосити*², *хороми* (у 2 знач.), *суморок*;

поет.: *ворожда* (**рідко**), *златоглавий*;

книжн.: *передвік*;

ірон.: *золото* (у 4 знач. – // Ласкаве звертання до кого-небудь);

архт.: *чотириголовий* (у 2 знач.);

лінгв.: *голосний* (у 4 знач.);

спец.: *дерево* (у 3 знач.);

спорт.: *гóрод* (у 2 знач.);

анат.: ворота (у 3 знач.);

мед.: ворота (у 4 знач.);

Лексема *прах* стилістично найрізноманітніша, оскільки в її словниковій статті знаходимо різні види стилістичних позначок – *заст.*, *книжн.*, *зневажл.*, *уроч.*, *перен.*

У словникових статтях лексем *глава*¹, *предвік* та їх похідних убачаємо деяку незакономірність у використанні стилістичних ремарок. Так, саме слово *глава*¹ має позначку *уроч.*, *заст.* (у 1 знач.), а слова *двоглавий*, *стоглавий*, *чотириглавий*, *обезглавлювати* і *обезголовити*, *обезглавлений*, *обезглавлювання* – *книжн.*, *триглавий* – *ц.-с.*, *сивоглавий* – *поет*; подібна ситуація і зі словами *предвік* – *зах.* і *предвічний* – *заст.*, *уроч.*, на відміну від лексеми *злато* та її похідних (*златоверхий*, *златоглавий*, *златотканий*), де закономірно в усіх лексичних одиницях спостерігаємо позначки – *заст.*, *поет*; так само і зі словом *чреватий* та його похідними (*чревоіщання*, *чревоіщатель*, *чревоіщателька*) – *книжн.*, *рідко* та зі словами *срам*, *страм* і їх похідних (*срамити*, *срамитися*, *срамник*, *срамниця*, *срамота*, *срамотний*; *страмити*, *страмитися*, *страмота*, *страмний*, *страмно*, *пристрамити*), де *срам* і похідні – *заст.*, а *страм* і похідні – *розм.* Хоча, на нашу думку, логічніше було б лексему *страм* і її похідні маркувати також *заст.* і додатково *розм.*

Зіставивши значення формально тотожних або подібних лексем з повноголоссям і неповноголоссям, ми побачили, що:

- деякі слова повністю зберегли свою семантику і належать у сучасній українській мові до нейтральної лексики (порівн.: *древляни* – *деревляни*, *передграддя* – *передгороддя*, *сумрак* – *суморок*, *хранитель* – *хоронитель*, *хранителька* – *хоронителька*);

- чимало з аналізованих слів мають однакову семантику, але лексеми з неповноголоссям відрізняє стилістична позначка або вживання, а слова з повноголоссям виступають як стилістично нейтральні (порівн.: *двоглавий* – *двоголовий*, *древце* – *деревце*, *златоверхий* – *золотоверхий*, *златоглавий* – *золотоглавий*, *златотканий* – *золототканий*, *предвічний* – *передвічний*, *пристрамити* – *присоромити*, *сивоглавий* – *сивоголовий*, *срам* – *сором*, *срамити* – *соромити*, *срамитися* – *соромитися*, *срамник* – *соромітник*, *срамотний* – *соромітний*, *стоглавий* – *стоголовий*, *страмно* – *соромно*, *триглавий* – *триголовий*, *чотириглавий* – *чотириголовий*);

- інші слова мають однакову семантику, але різняться стилістичними позначками чи вживанням (порівн.: *вражда* – *ворожда*, *предвік* – *передвік*, *стража* – *сторожа*), і, навпаки, однакову стилістичну позначку, але дещо відмінну семантику (порівн.: *врем'я* – *верем'я*);

- повноголосні лексеми змінили або звузили своє стилістичне використання, набули нових значень, однак мають по одному або більше спільних значень із неповноголосними лексемами (порівн.: *враг* – *ворог*, *вражий* – *ворожий*, *врата* – *ворота*, *глава* – *голова*, *глас* – *голос*, *древце* – *деревце*, *златий* – *золотий*, *злато* – *золото*, *прах* – *порох*, *страж* – *сторож*, *стражничиха* – *сторожиха*, *странний* і *странній* – *сторонній*); або, навпаки, неповноголосні лексеми розширили чи зберегли свої значення і відрізняються стилістичними позначками чи слововживанням від повноголосних (порівн.: *обезглавлений* – *обезголовлений*, *обезглавлювання* – *обезголовлювання*, *обезглавлювати* і *обезглавити* – *обезголовлювати* і *обезголовити*, *оглашений* – *оголошений*, *храм* – *хороми*, *храмина* – *хоромина*);

- лексичні одиниці різняться між собою як значенням, так і стилістичними позначками чи вживанням (порівн.: *власть* – *волость*, *враждати* і *враждувати* – *ворогувати*, *чреватий* – *чреватий*);

- слова з повноголоссям набули омонімічних значень (порівн.: *гласити* – *голосити*^{1,2}, *златник* – *золотник*^{1,2}, *пред* – *пéред* і *перéд*, *прах* – *порох*^{1,2}), або, навпаки, неповноголосні набули омонімічних значень (*гласний*^{1,2} – *голосний*).

Отже, лексеми з повноголоссям і неповноголоссям у процесі розвитку української мови дещо розмежувалися семантично, стилістично або семантично і стилістично, збагативши таким чином виражальні можливості сучасної української літературної мови.

Література

1. Бабич Н.Д. Практична стилістика і культура української мови : навчальний посібник / Н.Д. Бабич. – Львів : Світ, 2003. – 432 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ „Перун”, 2003. – 1440 с.
3. Волох О.Т. Сучасна українська літературна мова: Вступ. Фонетика. Орфоєпія. Графіка і орфографія. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія. Словотвір. – 2-е вид., допов. і переробл. / О.Т. Волох. – К. : Вища школа, 1986. – 199 с.
4. Ганич Д.І. Словник лінгвістичних термінів / Д.І. Ганич, І.С. Олійник. – К. : Вища школа, 1985. – 360 с.
5. Етимологічний словник української мови : В 7-и т. / ред. кол. О.С. Мельничук (гол. ред.), І.К. Білодід, В.Т. Коломієць, О.Б. Ткаченко. – К. : Наук. думка, 1982–2006. – Т. I–V.
6. **Полный церковно-славянский словарь (со внесениемъ въ него важнѣйшихъ древне-русскихъ словъ и выражений)** / сост. Г. Дьяченко. – М., 1993. – 1120 с.
7. Пономарів О.Д. Стилістика сучасної української мови / О.Д. Пономарів. – К. : Либідь, 1992. – 248 с.
8. Сігалов П. Церковнослов'янізми в українській мові / П. Сігалов // „Єдиними устами” : Вісник Інституту богословської термінології та перекладів. – Львів : Український Католицький університет, 2001. – № 5. – С. 33-55.
9. Словник української мови : В 11-и т. / за ред. І.К. Білодіда. – К: Наук. думка, 1970-1980.
10. Сучасна українська літературна мова / за ред. А.П. Грищенка. – 3-є вид., допов. – К. : Вища школа, 2002. – 439 с.
11. Сучасна українська літературна мова : Лексика і фразеологія / за заг. ред. акад. І.К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1973. – 440 с.
12. Тарновецька-Ткач Л.О. Стильовий статус церковнослов'янзмів в українській літературній мові Буковини кінця ХІХ – початку ХХ ст. / Л.О. Тарновецька-Ткач // Лінгвістичні студії : Збірник наук. праць. – Донецьк : ДонДУ, 2000. – Вип. 6. – С. 296–304.
13. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : В 4-х т. – 2-е изд., стереотип. / М. Фасмер ; пер. и доп. О.Н. Трубачёва. – М. : Прогресс, 1986–1987. – Т. I–IV.
14. Цыганенко Г.П. Этимологический словарь русского языка / Г.П. Цыганенко. – К. : Рад. школа, 1970. – 599 с.
15. Черных П.Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка : В 2-х т. – 3-е изд., стереотип. / П.Я. Черных. – М. : Русский язык, 1999. – Т. I–II.
16. Шевельов Ю. Исторична фонологія української мови / Ю. Шевельов ; пер. з англ. С. Вакулєнка, А. Даниленка. – Харків : Акта, 2002. – 1054 с.
17. Шерех Ю. Невіддільна спадщина (кілька слів про українські старослов'янізми) / Ю. Шерех // Єдиними устами : Бюлетень Інституту богословської термінології та перекладів. – 1997. – № 2. – С. 1–5.
18. Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд / под ред. чл.-кор. АН СССР О.Н. Трубачева. – М. : Наука, 1974–2003. – Вып. 1–30.
19. Ющук І.П. Українська мова / І.П. Ющук. – К. : Либідь, 2004. – 640 с.